

worden, dan kan er gesproken worden van een brede oligarchie die bestaat uit middelgrote en grote zelfstandige boeren met een extreem lange zittingsduur.

Grotendeels onbesproken laat ik hoofdstuk zeven over de sociale cohesie op dorpsniveau met aandacht voor kerkelijk leven en armenzorg. Het is evenwel indicatief voor de brede blik van de auteur. Wetende dat het functioneren van armen- tafels in plattelandsparochies nog goeddeels braak terrein is, is ook aandacht hiervoor zonder meer vernieuwend. Spijtig genoeg zijn de studies van Blockmans

en Prevenier uit 1975-1976 niet als referentiekader benut, ook al richtten ze zich op armenzorg in vooral Brabantse steden.

Al met al heeft Van Onacker met dit boek eer ingelegd. Het is een degelijk stuk werk en natuurlijk valt er voor een recensent altijd wel wat te mekkeren (om in termen te blijven), maar het mag en zal ongetwijfeld stof tot nadere overweging bieden en discussie genereren waar het de economische transitiefase van de late middeleeuwen aangaat.

Remi van Schaik, Groningen

Nieuwe Tijd

Hans Bots, *De Republiek der Letteren. De Europese intellectuele wereld 1500-1760* (Uitgeverij Vantilt; Nijmegen, 2018) 233p., ill., krt., €24,50 ISBN 9789460043727

De Republiek der Letteren als de totale intellectuele wereld?

Hans Bots, emeritus hoogleraar aan de Radboud Universiteit, heeft veel gepubliceerd over de verscheidene aspecten van de vroegmoderne intellectuele wereld en was tussen 1973 en 2005 nauw betrokken bij 34 studies van het Pierre Bayle Instituut naar vroegmoderne intellectuele betrekkingen. *De Republiek der Letteren* is dus het resultaat van vele jaren academisch onderzoek. 'Bij het grote publiek is de inhoud van het begrip "Republiek der Letteren" echter veel minder bekend,' constateert Bots aan het begin van zijn boek (p 9). Hoewel het boek associaties oproept met Bots' *La République des Lettres* (Parijs 1997), geschreven met Françoise Waquet, is dit geen vertaling van een academisch werk. *De Republiek der Letteren* kan het best beschreven worden als een

cultuurhistorische introductie in de vroegmoderne geleerde wereld.

Het boek is verdeeld in vijf hoofdstukken. Het eerste en langste hoofdstuk verkent de historiografie van het begrip 'Republiek der Letteren'. De overige vier hoofdstukken zijn korter en behandelen de volgens Bots 'vier belangrijkste vormen waarin de leden van deze gemeenschap met elkaar in contact stonden': de universiteiten (hfst. 2), correspondentie (hfst. 3), de boekhandel (hfst. 4) en als laatste de geleerdentijdschriften (hfst. 5). De tussenkopjes in het eerste historiografische hoofdstuk (bijvoorbeeld 'De verschillende betekenissen van het concept' en 'Belangrijkste kenmerken van de republiek der letteren') doen vermoeden dat Bots hier de Republiek der Letteren conceptualiseert en defineert, maar het blijft bij het

uiteenzetten van interpretaties van deze Republiek van historische actoren zoals Erasmus, Vigneul-Marville en Pierre Bayle. Impliciet wordt het wel duidelijk dat Bots de Republiek der Letteren bovenal ziet als communicatiegemeenschap, bijvoorbeeld in zijn keuze om de nadruk te leggen op correspondentie en de officieuze instituten van de geleerde wereld (universiteiten, boekhandel, tijdschriften).

Bots schetst een rijk, caleidoscopisch beeld van de geleerde wereld. De thematische hoofdstukindeling biedt een verfrissende blik op de materie en kan in combinatie met aanvullende artikelen een goede ruggegraat zijn voor een vak over de vroegmoderne geleerde wereld. Door de hoofdstukken heen ontstaat een beeld van de opkomst van een transnationale en transconfessionele geleerdengemeenschap onder humanisten zoals Erasmus in de zestiende eeuw, het floreren van geleerdheid aan universiteiten (met name Universiteit Leiden), de sleutelrol van Noord-Nederlandse uitgevers en boekhandelaren in de zeventiende eeuw en de verandering van de intellectuele wereld door geleerdengenootschappen en geleerdentijdschriften vanaf het eind van de zeventiende eeuw.

Hoewel *De Republiek der Letteren* een behapbare introductie geeft, bevat het boek voor historici die vertrouwd zijn met het fenomeen weinig nieuws. Juist omdat dit boek een populaire 'grand narrative' is, is het relevant om enkele aanmerkingen te plaatsen bij het beeld van de Republiek der Letteren dat Bots schetst. Ten eerste is het teleurstellend dat de lezer geen definitie van de Republiek der Letteren krijgt; de ondertitel van het boek lijkt dan ook

een betere beschrijving van de inhoud: 'De Europese intellectuele wereld'. Bots schaart veel onder de term 'Republiek der Letteren': de boekindustrie, universiteiten, correspondentie, societeiten en haar journalen, waardoor het voor de lezer lijkt alsof de Republiek der Letteren de gehele intellectuele wereld omvat. Ten tweede doet de ondertitel vermoeden dat het boek de hele vroegmoderne tijd beslaat (1500-1760), terwijl de nadruk ligt op de zeventiende en vroege achttiende eeuw. Ten derde beperkt dit boek zich geografisch bovenal tot de Republiek en Frankrijk. Het bevat relatief weinig informatie over intellectuele interacties tussen Spanje, Italiaanse staten of Oost-Europa, en niks over Jezuïetenmissies.

Ten slotte moet vermeld worden dat deze editie rijkelijk is geïllustreerd met maar liefst veertien kleurenafbeeldingen en 101 zwart-wit afbeeldingen. Deze vele portretten, frontispices, titelplaten en foto's zijn niet alleen zeer fraai gedrukt, maar vormen een mooie en nuttige aanvulling op de tekst. Omdat Bots een breed publiek wil aanspreken is het gebruik van voetnoten spaarzaam en de bibliografie beknopt.

Al met al is het boek bijzonder leerzaam. Hoewel er aanmerkingen te plaatsen zijn bij Bots brede interpretatie van de Republiek der Letteren, biedt hij een grondige introductie. *De Republiek der Letteren* is een kleurrijk en boeiend mozaïek van beeld en tekst dat in zijn totaliteit een goed inzicht geeft in de praktijk van geleerden en wetenschappers in de vroegmoderne tijd.

Koen Scholten, Universiteit Utrecht